

Ефективність превентивної функції рішень Європейського Суду з прав людини

Європейський Суд з прав людини (далі – Суд) був утворений з метою забезпечення дотримання зобов'язань, прийнятих на себе державами-учасницями, за Європейською Конвенцією про захист прав людини і основних свобод від 1950 р. та протоколами до неї. Таке забезпечення полягає у прийнятті ним обов'язкових для держав, що порушили конвенційні норми, рішень. Проте, як підкреслюється в юридичній літературі, “по своїй природі рішення є декларативними. Вони не скасовують рішень національних органів або положень національного законодавства, що суперечать нормам Конвенції. Більше того, Суд відхиляє вимоги заявників, в яких містяться прохання до Суду зобов'язати державу скасувати рішення національного суду або запровадити певні кримінальні чи дисциплінарні процедури” [6, с. 700].

Виконуючи рішення Суду, держава виконує тим самим і своє зобов'язання (за ст. 1 Конвенції) гарантувати кожній людині, яка перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, передбачені Конвенцією. Таким чином, реальний вплив, тобто ефективність правозабезпечувальної діяльності Суду залежить перш за все від ступеня “виконуваності” його рішень відповідною державою. Досліджуючи стан виконання державами рішень Суду, можна встановити ефективність їх впливу щодо різних держав, забезпечення дотримання зобов'язань державами-учасницями в цілому.

Однак завданням даного дослідження є визначення ефективності рішень Суду по забезпеченню реалізації Конвенції не тільки державами-учасницями, а, перш за все, людиною. Іншими словами, необхідно встановити їх вплив на можливість кожної людини використовувати права і свободи, передбачені Конвенцією. Таке забезпечення, на наш погляд, полягає, по-перше, у відновленні порушених прав людини, по-друге, в усуненні перешкод на шляху їх реалізації.

Відновлення порушених прав на підставі рішень Суду досягається в основному сплатою потерпілій стороні державою-відповідачем певної зазначеної Судом компенсації. Разом з тим, відшкодування матеріальної та моральної шкоди не завжди є адекватним засобом відновлення права. На це звернув увагу Комітет Міністрів Ради Європи і рекомендував державам-учасницям переглянути свої національні правові системи “з метою забезпечення адекватних можливостей повторного розгляду справи, включаючи поновлення провадження, у випадках, коли Суд визнав порушення Конвенції, особливо: 1) коли потерпіла сторона і далі зазнає значних негативних наслідків рішення, ухваленого на національному рівні, – наслідків, щодо яких справедлива сатисфакція не була адекватним засобом захисту і які не можна виправити інакше ніж через повторний розгляд або поновлення провадження; 2) коли рішення Суду спонукає до висновку, що а) оскаржене рішення національного суду суперечить Конвенції по суті, або б) в основі визнаного порушення лежали суттєві процедурні помилки чи недоліки, які ставлять під серйозний сумнів результат оскарженого провадження на національному рівні” [5].

Усунення перешкод на шляху реалізації людиною прав і свобод, передба-

чених Конвенцією, відбувається вжиттям відповідними державами-відповідачами на основі рішень Суду певних заходів, які дозволили б кожній людині в майбутньому безперешкодно користуватися своїми правами. Інакше кажучи, держави на виконання свого основного зобов'язання – гарантувати кожній людині, що перебуває під їх юрисдикцією, конвенційні права і свободи (ст.1 Конвенції) – повинні усунути причини, які призвели до порушення її прав.

Кожне рішення Суду (звичайно, що мова йде про рішення, в яких він констатує факт порушення норм Конвенції) містить вказівку на причини, що перешкодили людині скористатися своїми правами: на недоліки в національному законодавстві (його невідповідність нормам Конвенції, наявність прогалів, неточність формулювань), у судовій та адміністративній практиці (недоліки в роботі судових та інших органів держави, неналежне застосування конвенційних норм); на недосконалість національної судової системи, на неправильне тлумачення норм Конвенції компетентними органами тощо. Наприклад, Суд у своєму рішенні від 9.10.1999 р. по справі “Деббуз проти Франції” зазначив, що “французькі правові органи діяли не дуже швидко”, що спричинило тривалий строк запобіжного ув'язнення [2, с.27-29]. У тексті рішення від 25.11.1999 р. по справі “Гешмен і Герруп проти Сполученого Королівства” Суд зауважив, що “слова “поводитися належно” – тобто не поводити себе *contra bonos mores* (визначено в англійському законодавстві як поведінка, яка, на думку “більшості сучасних співвітчизників, є скоріше поганою ніж доброю)” – неточні і не давали заявникам достатньо чіткої вказівки як саме поводитися у майбутньому” [2, с.35-37]. Це, так би мовити, “вказівки” Суду державі-відповідачу на необхідність усунення причин порушень прав людини. Отже, кожне рішення повинно підлягати такому виконанню, яке виключало б або суттєво зменшувало появу аналогічних скарг від громадян цієї держави. Тобто, вжиті державою заходи повинні призвести до мінімізації повторних аналогічних порушень прав людини в майбутньому. Саме таке виконання державами рішень Суду і буде, на наш погляд, свідченням їх ефективності, точніше – ефективності їх запобіжної (превентивної) функції. При цьому слід підкреслити, що кожне рішення Суду “виконує” одночасно принаймні дві функції: правовідновлювальну і запобіжну.

Показником рівня такої ефективності рішень Суду, на наш погляд, можуть слугувати певні зміни в динаміці (зменшення або збільшення тощо) встановлених Судом порушень конвенційних норм державами-відповідачами. Такі зміни можна виявити, вимірюючи коефіцієнт повторюваності всіх правопорушень або правопорушень одного виду через певні проміжки часу. Оскільки такі порушення фіксуються в рішеннях Суду, його можна обчислити, думається, шляхом співвідношення між кількістю рішень Суду про встановлення порушень конвенційних норм і кількістю держав-порушниць даних норм.

Для визначення ефективності судових рішень нами був встановлений коефіцієнт повторюваності (К) порушень норм Конвенції, зафіксованих у рішеннях, що були прийняті Судом у 1960-1994 р. та у 2000 р. При цьому, враховуючи, що з початку 90-х р. ХХ ст. кількість країн, які ратифікували Конвенцію, постійно збільшувалась, ми взяли до уваги лише держави, що ратифікували Конвенцію з початку її існування і, мали час для вжиття заходів, необхідних для усунення причин порушень прав людини на підставі рішень Суду. Це такі держави, як Сполучене Королівство, Франція, Бельгія, Швеція, Німеччина, Австрія, Ісландія, Ірландія, Італія, Нідерланди, Греція та Туреччина.

Таблиця 2

Характеристика рішень Суду про порушення норм Конвенції, прийнятих у 2000 р.

Держава, що є стороною у справі	Кількість всіх рішень Суду, в яких встановлено факт порушення норм Конвенції	Кількість рішень Суду, в яких встановлено факт порушення ст.6 Конвенції
1. Сполучене Королівство	16	6
2. Франція	49	12
3. Німеччина	2	–
4. Австрія	13	3
5. Бельгія	1	–
6. Нідерланди	3	–
7. Італія	233	100
8. Швеція	–	–
9. Туреччина	23	1
10. Греція	15	7
11. Ірландія	2	–
12. Ісландія	–	–
Всього	357	129

На частку цих держав у зазначені періоди часу “припадає” відповідно 480 і 357 рішень Суду про порушення прав людини (див. табл. №1 і №2) Коефіцієнт повторюваності порушень становить відповідно 40 і 29,7. Проте абсолютний показник коефіцієнта повторюваності за 1960-1994 р. не є придатним для порівняння. Для правильного відображення досліджуваної проблеми потрібно вирахувати його середньорічну величину. За нашими підрахунками вона становить 1,2. Таким чином, середньорічна величина К за період 1960-1994 рр. становила 1,2, а у 2000 р. вона дорівнювала 29,7. Порівнюючи отримані результати, можна зробити висновок, що правопорушність Конвенції значно збільшилася. А це є свідченням зниження рівня ефективності рішень Суду як засобів запобігання порушень прав людини.

Наступним кроком даного дослідження може бути вимірювання коефіцієнту повторюваності порушень прав людини одного виду. Таке дослідження буде корисним для виявлення ефективності рішень Суду щодо запобігання порушень окремих норм Конвенції.

Для більшої наочності досліджуваної ефективності виявилось необхідним встановити найбільш поширене порушення вказаними державами конвенційних норм серед усіх інших порушень. Було встановлено, що у всьому масиві проаналізованих судових рішень, прийнятих у 1960-1994 р. та у 2000 р., найбільш чисельну категорію складають рішення Суду про порушення ст.6 Конвенції (тобто права на справедливий судовий розгляд). Це зумовлено, на нашу думку тим, що найбільш недосконалим і таким, що не відповідає вимогам Конвенції (зокрема ст.6) є

процесуальне законодавство. Кількість таких рішень складає відповідно 303 і 129 (див. табл. 1 і 2), а середньорічний коефіцієнт повторюваності цих порушень – відповідно 0,74 і 10,75.

Ці дані відображають зміни в динаміці порушень ст.6 Конвенції даною групою держав у бік їх зростання (за нашими підрахунками – у 14 разів). Щоправда, порівняно із зростанням порушень ними конвенційних норм в цілому (майже в 24 рази) він є дещо нижчим. Достатньо вказати, що у 2000 р. Суд не ухвалив жодного рішення щодо порушення ст.6 Конвенції проти Бельгії, Німеччини, Ісландії, Ірландії, Нідерландів, Швеції. Ймовірно, що прийняті цими державами заходи на виконання попередніх рішень Суду виявилися достатніми для усунення причин порушення даного права людини.

Решта держав, особливо Італія, проти якої тільки у 2000 р. було ухвалено 100 рішень Суду про порушення ст.6 Конвенції, хоча і вживали певні заходи, але вони виявилися недостатньо ефективними.

Значне зменшення рівня досліджуваної ефективності можна пояснити, зокрема наступним: 1) неналежним виконанням рішень Суду з боку даної групи держав (точніше – неадекватністю вживаних державами заходів); 2) ростом популярності Конвенції серед населення цих держав і обізнаності людей в можливість захисту своїх прав у конвенційних органах, що призвело до суттєвого збільшення звернень людей до Європейського Суду з прав людини. Як зазначив Голова Суду Л.Вільдхабер, “зважаючи на місце, яке посідає Суд у європейському конституційному контексті, головною проблемою, яка постає перед ним, є проблема багаточисельності заяв. Загальна зареєстрована їх кількість становить наразі близько 19000. Цього року ми передбачаємо реєстрацію близько 13500 заяв, що означає збільшення на 30 відсотків порівняно з минулим роком” [1, с.59].

Незадовільний стан виконання рішень Суду, що негативно відображається на ефективності норм самої Конвенції, викликає занепокоєння і в парламентарів Ради Європи. Тому Парламентська Асамблея прийняла резолюцію 1226 (2000) “Виконання рішень Європейського Суду з прав людини”, в якій аналізуються причини незадовільного виконання рішень Суду і вказується на необхідність проведення заходів для покращення ситуації щодо ефективного виконання рішень як на національному рівні державами, що є сторонами у справі, так і на рівні статутних органів Ради Європи і Суду [7]. Насамперед у резолюції підкреслюється, що прецедентне право Суду є частиною Конвенції, а це означає, що держави-учасниці повинні виконувати не тільки рішення по справах, де вони є стороною, а й приймати до уваги тлумачення Судом конвенційних норм по інших справах і застосовувати їх у своїх правових системах та правовій практиці (п.3). В ній міститься звернення до держав-учасниць: прийняти необхідні заходи щодо виконання рішень Суду для запобігання аналогічних порушень; частіше використовувати своє право на звернення до Суду про тлумачення його рішень; прийняти заходи по забезпеченню прямої дії рішень Суду і можливості їх застосування національними судами, а також своєчасного перекладу і опублікування судових рішень; привести своє націо-

нальне законодавство у відповідність з Конвенцією і прецедентним правом Суду (п.10).

Парламентська Асамблея звертає увагу Суду на необхідність: формулювати рішення таким чином, щоб державам було зрозуміло, які індивідуальні і загальні заходи треба вжити на їх виконання, відображати в рішенні стан виконання відповідною державою попередніх рішень (п.11.В).

Комітетові Міністрів пропонується: внести доповнення до Конвенції щодо надання собі повноважень робити запити до Суду про тлумачення тих його рішень, виконання яких викликає сумніви і серйозні проблеми відносно вибору правильних способів національної імплементації, частіше використовувати заходи, передбачені ст.8 Статуту Ради Європи, до держав, які постійно не виконують рішення Суду; впевнюватися, що заходи держав є ефективними превентивними засобами щодо майбутніх правопорушень; систематично приймати проміжні резолюції, в яких встановлювати терміни проведення необхідних реформ (п.11. А).

Парламентська Асамблея вирішила вести постійну звітність про виконання рішень Суду; проводити регулярні обговорення питань про стан виконання рішень; встановити моніторингову процедуру щодо держав, які здійснюють імплементацію судових рішень тощо.

Таким чином, механізм забезпечення реалізації рішень Європейського Суду з прав людини, від дієвості якого прямо залежить їх ефективність, потребує подальшого вдосконалення як на внутрішньодержавному рівні, так і на рівні Ради Європи і Суду.

Список літератури : 1. Вільдхабер Л. Місце Європейського Суду з прав людини у європейському конституційному контексті // Вісник Конституційного Суду України. К., 2002. № 1. 2. Практика Європейського Суду з прав людини. Рішення. Коментарі. К., 2000. № 1. 3. Практика Європейського Суду з прав людини. Рішення. Коментарі. К., 2000. №2. 4. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. К., 2000. № 3. 5. Рекомендація NR (2000) Комітету Міністрів державам-членам щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським Судом з прав людини (Прийнято Комітетом Міністрів 19 січня 2000 року) // Практика Європейського Суду з прав людини. Рішення. Коментарі. К., 2000. №1. 6. Harris D.J., O'Boyle M., Warbrick C. Law of the European Convention Human Rights. – London- Dublin – Edinburgh, 1995. 7. Resolution 1226 (2000) Execution of judgments of the European Court of Rights (Extract from the Office database of the Council of Europe. – September 2000).

Надійшла до редколегії 15.12.2002 р.

В.П. Сабадаш

Початковий етап розслідування злочинів у сфері реалізації корпоративних прав

Злочини, які вчиняються у сфері реалізації корпоративних прав, – це новий вид злочинних посягань, який виник в Україні одночасно з реформуванням власності. В основі цих злочинів лежать певні корпоративні пра-